

УДК 340.66

С.С. ШУМ, канд. мед. наук, Український науково-дослідний інститут соціальної і судової експертизи та наркології МОЗ України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОТРИМАННЯ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ ВІНАГОРОДИ ЗА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ключові слова: порядок отримання винагороди за проведення судової експертизи, експертного дня, судово-психіатрична експертиза

Право отримувати оплату за виконану роботу, є невід'ємною частиною прав людини. Судові експерти, як учасники процесу, мають право на винагороду за виконану роботу. В залежності від виду судочинства, існує різний порядок проведення судових експертиз [1]. Зазначена обставина обумовлює необхідність дослідити особливості отримання винагороди судовим експертом в залежності від виду судочинства.

Статтею 69 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України) передбачено, що експерт має право одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт. Крім того, відповідно до положень статті 122 Кримінального процесуального кодексу України експертам, спеціалістам і перекладачам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком, що в даному випадку відносить винагороду експерту до обов'язкових процесуальних витрат. Витрати, пов'язані із залученням експертів відносяться до процесуальних витрат, які несе сторона кримінального провадження, яка, залучила експерта, при цьому якщо експерт залучений стороною

обвинувачення, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету України. Суд, враховуючи майновий стан особи (обвинуваченого, потерпілого), за власною ініціативою або за її клопотанням має право своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати процесуальних витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату процесуальних витрат на визначений строк. Якщо оплату процесуальних витрат відстрочено або розстрочено до ухвалення судового рішення, витрати розподіляються відповідно до судового рішення. У разі зменшення розміру належних до оплати процесуальних витрат чи звільнення від їх оплати повністю або частково відповідні витрати компенсуються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Тобто, передбачено, що експерт у якого проведення експертизи не є службовим обов'язком, може отримати винагороду за проведену експертизу одразу після її виконання чи після винесення судового рішення за рахунок сторони кримінального провадження, яка залучила експерта, або за рахунок коштів Державного бюджету України [2].

Відповідно статті 53 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Стаття 79 ЦПК України відносить витрати, пов'язані із проведенням судових експертиз до витрат, пов'язаних з розглядом судової справи. Витрати, пов'язані з розглядом судової справи у свою чергу є складовою судових витрат, до яких також відноситься і судовий збір. В практиці зустрічаються випадки, коли окремі категорії громадян вимагають, щоб їх звільнили від витрат пов'язаних з проведенням судової експертизи у зв'язку з чим необхідно зазначити, що відповідно ч.2 ст.79 звільненням від сплати може бути лише судовий

збір. Тобто положення статті 5 Закону України «Про судовий збір» не поширюються на витрати, пов'язані з розглядом судової справи [3]. Кошти на оплату судової експертизи вносяться стороною, яка заявила клопотання про проведення експертизи. Якщо клопотання про проведення експертизи заявлено обома сторонами, витрати на її оплату несуть обидві сторони порівну. У разі неоплати або неналежної оплати судової експертизи у встановлений судом строк суд скасовує ухвалу про призначення судової експертизи. Окремо слід зазначити, що при розгляді справ окремого провадження про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною судові витрати, в тому числі і витрати пов'язані з проведенням експертизи, відносяться на рахунок держави (ч.2 ст.86, ч.2 ст.240 ЦПК України) [4].

Особливими є права експерта при розгляді справ про адміністративні правопорушення. Так, статтею 273 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено, що експерт зобов'язаний з'явитися на виклик органу (посадової особи) і дати об'єктивний висновок у поставлених перед ним питаннях, у той же час право експерта отримати за виконану роботу винагороду, не передбачено. Відшкодування витрат експертам, яке передбачено ст.275 Кодексу України про адміністративні правопорушення, також не передбачає право експерта отримати винагороду за виконану роботу, стаття лише передбачає відшкодування витрат, що вони зазнали у зв'язку з явкою в орган (до посадової особи), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення. Тобто, Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено, що експерт зобов'язаний з'явитися на виклик органу і дати об'єктивний висновок виключно на безкоштовних началах, навіть в тих випадках коли проведення експертизи не є службовим обов'язком особи. Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних із залученням експертів, встановлюється Кабінетом Міністрів України [5].

При розгляді господарських справ, право судового експерта на отримання винагороди за надання висновку експерта прямо не передбачено. Однак, ст.ст.31, 41 дають посилання на Закон України «Про судову експертизу», що надає змогу експерту не обмежуватись правами передбаченими Господарським процесуальним кодексом України (надалі – ГПК України). Відповідно ст.44 ГПК України суми, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи є складовою частиною судових витрат. Суттєвою відмінністю визначення вартості судової експертизи в господарському процесі є те, що відповідно ст.48 ГПК України вона визначається господарським судом, вищеописані кодекси подібної норми не містять. При цьому порядок визначення розміру сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи не визначено [6].

Аналізуючи Закон України «Про судову експертизу» (надалі – Закон) крізь призму отримання експертом винагороди за свою роботу, необхідно звернути увагу на наступне. Статтями 3, 4 Закону передбачена незалежність експерта, яка крім іншого, забезпечується його матеріальним забезпеченням та існуванням установ судових експертиз, незалежних від суду. При цьому, незалежність експерта від суду в рамках господарського процесу, є дискусійною, адже згідно ГПК України, матеріальне забезпечення експерта залежить від суми, яку визначить суд за проведення судової експертизи. Статтею 13 Закону передбачено, що незалежно від виду судочинства судовий експерт має право одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням. Зазначена норма усуває прогалину в Кодексі України про адміністративні правопорушення та надає право експерту отримувати винагороду за виконану експертизу при розгляді справ про адміністративне правопорушення. Статтею 15 Закону передбачено, що проведення судових експертиз на замовлення підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, їх захисників, законного представника, потерпілого, його

представника здійснюється за рахунок замовника. Вказана обставина дає підстави вважати, що передбачені КПК України зменшення розмірів належних до оплати витрат за проведення експертизи чи звільнення від їх оплати повністю або частково, чи відстрочка або розстрочка їх сплати на визначений строк, можливо у разі призначення експертизи слідчим, або судом. При проведенні експертиз в кримінальному провадженні за замовленням сторони захисту чи потерпілого, виникає необхідність з'ясувати, якими нормами права регулюється взаємовідносини між експертом та замовником. На нашу думку, ці взаємовідносини лежать в площині цивільних правовідносин та регулюються нормами глави 63 Цивільного кодексу України. Крім того, статтею 15 Закону передбачено, що витрати на проведення судових експертиз у цивільних і господарських справах відшкодовуються в порядку, передбаченому чинним законодавством, тобто Закон не вносить корективи до особливостей отримання винагороди експертом в господарському процесі [7].

Положення КПК України та Кодексу України про адміністративні правопорушення дістали розвитку шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. № 710 «Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів» (надалі – Інструкція). Пунктами 4, 5 Інструкції передбачено, що винагорода за виконану роботу експертам сплачується, якщо така робота не є їх службовим обов'язком, при цьому розмір винагороди не може перевищувати нормативну вартість проведення відповідних видів судової експертизи у науково-дослідних установах Мін'юсту. Пунктами 11, 12 Інструкції передбачено, що державні спеціалізовані

установи проводять судову експертизу у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік на проведення судових експертиз. Вартість проведення експертиз, що призначаються у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення, та досліджень за матеріалами кримінальних проваджень, що призначаються органами досудового розслідування, прокуратури та суду, визначається відповідно до нормативної вартості однієї експертогодни у державних спеціалізованих установах судової експертизи, при цьому вартість однієї експертогодни коригується щороку станом на 1 січня з урахуванням індексу споживчих цін (індекс інфляції) за відповідний період [8]. На нашу думку, Інструкція регулює питання вартості проведеної експертизи виключно в кримінальному провадженні та при розгляді справ про адміністративні правопорушення, при цьому поза увагою залишається порядок визначення вартості проведення експертиз в господарському та цивільному процесах. Зазначена обставина не дозволяє розраховувати вартість проведення експертизи в господарському та цивільному процесах на підставі Інструкції. Якщо в господарському процесі обов'язок визначення сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи покладається на суд, то в цивільному процесі, визначення розміру оплати експерту за виконану роботу конкретно не прописано. У обох випадках не має затвердженої інструкції про порядок визначення вартості експертизи, що потребує суттєвого доопрацювання нормативно-правової регуляції цього виду діяльності. Аналіз положень Інструкції оголив значну проблему в системі організації судових експертиз в установах, що відносяться до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України. Інструкція передбачає щорічне встановлення нормативної вартості однієї експертогодни центральним органом виконавчої влади у сфері управління якого перебувають експертні установи. Складання

калькуляцій вартості проведення експертиз керівниками експертних установ, повинно здійснюватись виключно з урахуванням вартості встановленою центральним органом виконавчої влади у сфері управління якого перебувають експертні установи. Щорічно Мініюст та МВС України встановлюють наказами нормативну вартість однієї експертогодина. Міністерства охорони здоров'я України жодного разу не встановлювало нормативну вартість однієї експертогодина експертиз в установах, що відносяться до його сфери управління. Зазначена обставина не дає важелів для відомчого контролю за формуванням ціноутворення за проведену експертизу та призводить до відсутності єдиних підходів до визначення вартості судової експертизи.

Відомча регуляція Міністерством охорони здоров'я України судово-психіатричної експертної діяльності реалізувалась затвердженням Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2001 р. № 397 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи (надалі – Порядок). Пункт 19 Порядку, дублюючи деякі положення кодексів, не передбачає право експерта отримувати винагороду за проведення експертизи, однак відповідно п.п.4, 17 Порядку права експерта визначаються Законом та процесуальним законодавством. В самому Порядку не закріплено право експерта на отримання винагороди, не розроблено методи визначення її розміру та порядок виплати. Тобто, відомче регулювання та контроль за системою винагороди судово-психіатричним експертам відсутній [9].

Аналіз нормативно-правового регулювання порядку одержання винагороди судово-психіатричним експертом за проведення судової експертизи свідчить про те, що методи розрахунку вартості експертизи, порядок її виплати є неоднозначним. Суб'єкти, які визначають суми винагороди експертам відрізняються в залежності від виду судочинства. Право судового експерта на винагороду передбачено не всім процесуальним законодавством, що зазнає певної «корекції» Законом

України «Про судову експертизу». Міністерство охорони здоров'я України не в повному об'ємі виконує свою регуляторну функцію судово-психіатричної експертної діяльності. Зазначені проблеми потребують системних змін до нормативно-правових актів, що регулюють процес отримання експертом винагороди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шум С. С. Деякі процесуальні аспекти проведення судово-психіатричної експертизи / С. С. Шум // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1212-1218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13scccpe.pdf>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р. // Голос України. – 19.05.2012. – №№ 90, 91.
3. Закон України «Про судовий збір» : від 08.07.2011 р. // ВВР України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
4. Цивільний процесуальний кодекс України // ВВР України. – 2004. – №№ 40, 41, 42. – Ст. 492.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення // ВВР Української РСР. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.
6. Господарський процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. станом на 03.09.2012 р. / П. В. Мельник. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 364 с.
7. Закон України «Про судову експертизу» : від 25.02.1994 р. // ВВР України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів» : від 01.07.1996 р., № 710 [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>.

9. Наказ міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо

застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади» : від 08.10.2001 р., № 397 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 258.

Шум С. С. Нормативно-правове регулювання отримання судовим експертом винагороди за проведення судової експертизи / С. С. Шум // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 537–541 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_94.pdf

Проведено аналіз нормативно-правового регулювання отримання винагороди судовим експертом. Виявлено, що порядок отримання винагороди є відмінним в залежності від виду судочинства. Визначена роль Міністерства охорони здоров'я України при встановленні нормативної вартості однієї експертгодини в установах, що відносяться до його сфери управління.

Шум С.С. Нормативно-правовое регулирование получения судебным экспертом вознаграждения за проведения судебной экспертизы

Проведен анализ нормативно-правовой регуляции получения вознаграждения судебным экспертом. Установлено, что порядок получения вознаграждения отличается в зависимости от вида судопроизводства. Определена роль Министерства здравоохранения Украины при определении стоимости экспертного часа в учреждениях, которые относятся к его сфере управления.

Shum S.S. Legal Regulation of Obtaining Judicial Expert Rewards for Forensic Examination

The analysis of the legal regulation of the remuneration forensic expert was made. Found that the procedure for obtaining compensation differs depending on the type of proceedings. The role of the Ministry of Health in determining the value of expert hours in facilities that is within its sphere of control.